Rapport

Fysisk integrering ikke nok!

Arbeid eller trygd?

Yrkesopplæring og arbeid i grisgrendte strøk

Å få et utviklingshemmet barn — hvordan gis førsteinformasjonen?

5 - 1979
25. ÅRG.

Organ for:
ÅNDSSVAKESAKEN I NORGE

Rapport

UTGIVER: SAMORDNINGSRÅDET FOR ÅNDSSVAKESAKEN I NORGE
SEKRETÆR: ADVOKAT KAARE JØNSBERG, TORGGATEN 10, OSLO 1

Redaktør: Åse Staude

Redaksjonskomité: E. Arnesen, J. Blindheim, E. Jakobsen, O. Ulleberg og K. Werner

Henvendelser angående abonnement og adresseforandringer skjer til forretningsføreren — **Lars A. Koppen, Viggo Hansteens vei 19 c, Oslo 3.**

Innbetaling for abonnement til **postgirokonto nr. 5 09 47 35, bankgirokonto nr. 6222.05.01081** eller til forretningsføreren. Bladet kommer ut med 6 nummer i året. Kontingenten er kr. 20,— pr. år.

Henvendelser ang. annonser og betaling for disse skjer til **Aug. Hanssens Forlag, Ø. Slottsgt. 5, II etg., Oslo 1.** Bankgiro nr. 7001.05.01928.

Manuskripter til «Rapport» sendes redaktør **Åse Staude, Homans vei 18, 1310 Blommenholm.**

Følgende organisasjoner er tilsluttet Samordningsrådet for åndssvakesaken i Norge:

Det Norske Diakonforbund
Nasjonalforeningen for Folkehelsen
Norges Bondekvinnelag
Norges Husmorforbund
Norges Røde Kors
Norsk Folkehjelp
Norsk Hjelpepleierforbund
Norsk Lærerlag
Norsk Sykepleierforbund
Norske Kvinners Sanitetsforening
Åndssvakesakens bestyrerforening
Arb.utvalget for rektorer innen HVPU
Forbund av pedagogisk personale for psykisk utviklingshemmede
Redd Barna

I DETTE NUMMER:

Normalisering
Fysisk integrering ikke nok!
Arbeid eller trygd?
Nærmiljøets betydning for lettere psykisk utviklingshemmede
Faglig, objektiv informasjon i omsorgsarbeid for psykisk utviklingshemmede
Nytt styre i nordisk NFPU
Yrkesopplæring og arbeid i grisgrendte strøk
Å få et utviklingshemmet barn
Begrepstrening gjennom bevegelse
Foreldre må bli tatt på alvor
HVPU's problemer
9218 barn og voksne i omsorg
Landet Rundt

ELVERUM LÆRERSKOLE
BIBLIOTEKET

NORMALISERING

Den såkalte normalisering av psykisk utviklingshemmede har vært i gang i 10—20 år i Norden, en revolusjonær idé som skulle åpne dører til livet, gi «frisk luft» til en forsømt gruppe. Å finne en løsning som holder for den enkelte utviklingshemmede er ambisiøse mål, og deltakerne på 16. Nordiske NFPU-kongress i Reykjavik i august kunne lett samles om at gjennomføringen ofte gir tilbakeslag i en så uensartet gruppe.

«Overdriv intet», sa de gamle grekere, ord som også har relevans i denne forbindelse. Vi må ikke stille større krav til psykisk utviklingshemmede enn de kan greie. Det er intet mål i seg selv å få institusjonene lukket; individuelle behov krever stor fleksibilitet.

Vil spesiallovgivning gi adgangsbillett til nødvendige serviceordninger? Norge har ingen særlov, men særomsorg med egen administrasjon innenfor helsevesenet som ivaretar psykisk utviklingshemmedes interesser. Mange mener lovgivningen er for svak; det er ikke nok med utfyllende rundskriv for å ivareta de svakestes rettigheter. Kanskje mangler vi et organ for koordinering, det er gap mellom prinsipper og reelle tilbud.

«Det vokser sent omkring den sten som ofte blir flyttet», sier man på Island. Det kreves kyndige og nennsomme mennesker til gjennomføring av en så viktig oppgave som integrering av psykisk utviklingshemmede. Vurderer vi samtidig grunnleggende livsverdier som arbeid for alle? Bolig? Meningsfylt fritid?

Den psykisk utviklingshemmede må være forberedt — og samfunnet må fordomsfritt ta imot. For å holde oss til historiske erkjennelser så trodde også Lao-tse, taoismens far, på styrken i det svake. Han talte om det bløte vann som siver gjennom ens fingre, men som ved vedvarende drypping sprenger klipper.

16. Nordiske NFPU-kongress i Háskólabió i Reykjavik.

SOSIOLOG MÅRTEN SØDER:

FYSISK INTEGRERING IKKE NOK!

— Vi må ta integrering på alvor, sa sosiolog Mårten Søder, forsker ved Arbetslivscentrum i Stockholm, på Nordisk kongress i Reykjavik i august. — Integrering er å føre utviklingshemmede inn i normale livssammenhenger, og da er fysisk integrering ikke nok. Altfor mange blir slått ut Vi må være villige til tiltak som gjør tilværelsen mindre segregerende.

— Vi er nå havnet i den verste økonomiske krise siden 30-årene. Hva da med integreringsideologien? spør Søder. — Vil økonomiske krisetider først ramme de svakeste i deres totale livssituasjon? I tiden som kommer er det all mulig grunn til kritisk å granske den omsorgsideologi som går under navnet integrering.

Integrering i økonomiske krisetider

Det var den samfunnsøkonomiske utvikling i 50/60 årene som gjorde integreringsideologien mulig, mener Mårten Søder. En ekspansiv økonomi trengte arbeidskraft, også psykisk utviklingshemmede var en ressurs. Dessuten ble omsorgen

billigere enn i lukkede institusjoner. Utviklingen hadde mange positive sider. Forventningene og tilrettelegging av miljøet skapte utvikling. Mange fikk en friere boform, mer meningsfylt arbeid, utdanningen kom i fokus, institusjonsplassene ble redusert.

Arbeidet med total integrering er bare såvidt begynt. Psykisk utviklingshemmede og andre er plassert sammen (fysisk integrering). Det gir økt nærhet, men heller intet mer. Hva med **sosial integrering?** Psykisk utviklingshemmede møter en aksepterende likegyldighet. Regelmessige og naturlige kontakter er uvanlig.

— Psykisk utviklingshemmede står lenger unna arbeidsmarkedet enn på lenge, slo foredragsholderen fast og innførte et tredje begrep, **samfunnsintegrering.** Botilbud og skolegang er ikke nok hvis arbeidsmarkedet er stengt og man blir henvist til seggregerende sysselsetting.

Heller ikke den **funksjonelle integrering** må svikte om totalintegrering skal skje. Og her svikter skolen, mener Søder, med sin sorteringsfunksjon og sine intellektuelle prestasjonskrav. Det er jo nettopp her utviklingshemmede kommer til kort. Hvordan kan det kalles integrering når den utviklingshemmede eleven har spesielle læremidler, egen timeplan, egen assistent og tilbringer flere timer på en spesialinstitusjon? Han inngår i en sosial sammenheng, jovisst, påvirkes og påvirker omgivelsene. Og opplever forskjellig grader av fiendtlighet og diskriminering — til positivt fellesskap.

— Er integrering en «naturlig» tilstand? Er det bare myndighetenes manglende tilrettelegging som hindrer fellesskapet mellom ulike mennesker? Da står vi i fare for å romantisere virkeligheten, mener Mårten Søder. — Den «normale» virkeligheten i seg selv er seggregerende. Og krever kompenserende tiltak. Ut fra den kjennsgjerning må vi vurdere hvordan lovverket påvirker den utviklingshemmedes livssituasjon.

Uenighet i salen

Ikke alle var villige til å akseptere foredragsholderens påstander. Paneldiskusjonen som fulgte åpenbarte ulike syn på emnet.

— Faren ved å bli «ekspert» er å bli ekspert på å gjøre tingene mer kompliserte enn nødvendig, ble det sagt. — Vi setter spotlights på en gruppe mennesker som fungerer dårligere enn vanlig i visse situasjoner. Hva med oss? Lever vi opp til optimale forventninger? Mennesket er ikke bare en produktiv faktor, men noe mer, med rett til å være annerledes, med krav på respekt for det man er.

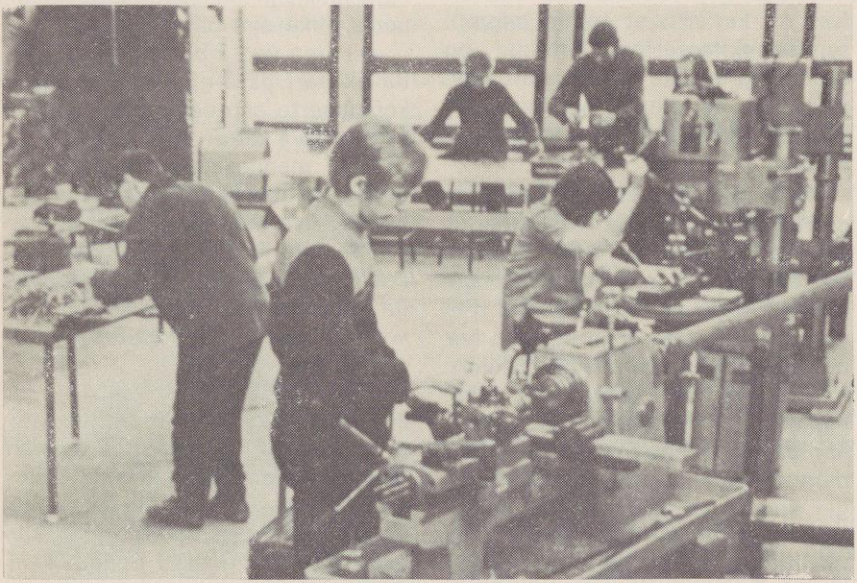
— Vi ønsker tilværelsen lik for all mennesker, derfor vil vi integrering. Hva trenger mennesker? Ikke så mye. Fundamentale behov for såvel psykisk utviklingshemmede som andre er et sted å bo, arbeid/aktivitet, fritid. I Søders samfunnsanalyse savnet man bl.a. et fint begrep som heter **samhørighet.**

Arbeid eller trygd?

Syv millioner mennesker går arbeidsløse i Europa i dag. I vestlige industriland er mer enn 17 mill. arbeidstakere uten arbeid. Skremmende tall. Hva så med de aller svakeste gruppene, de psykisk utviklingshemmede, på et beinhardt arbeidsmarked?
— I hele Norden er arbeidsløsheten blant uviklingshemmede enorm, sa den svenske vårdsjef Birgit Högberg på Nordisk NFPU-kongress i Reykjavik i august.

Arbeid — en menneskerett?
Högberg skisserte utviklingen i 50 /60 årene. Behov for arbeidskraft gjorde også psykisk utviklingshemmede til interessante arbeidstakere. Man plasserte dem i industrien og innførte **bointegrering.** Boligene har de fortsatt, men er forøvrig dårlig representert på det åpne arbeidsmarked, i vernede bedrifter, i arbeidstreningsvirksomhet. Retten til arbeid eksisterer ikke lenger, til og med vernede bedrifter er utsatte for overskudds-arbeidskraft.

— Arbeidsformidlingen i Norge hadde 175 psykisk utviklingshem-

Utdanning og trening — til hva? Retten til arbeid eksisterer ikke lenger, ble det sagt på Nordisk kongress i Reykjavik.

mede arbeidstakere til utplassering i 1968. 102 av dem ble skaffet arbeid, opplyste Birgit Högberg. — Ti år senere, i 1978, søkte derimot 720 psykisk utviklingshemmede arbeid, bare 258 ble arbeidsplasserte.

I Sverige er 8 % av utviklingshemmede i arbeid på det åpne marked eller i mer og mindre vernet virksomhet. «Hva slags arbeidsliv skal vi egentlig ha?» spurte man i den svenske handikaprørelsen ved en demonstrasjon på Sergels torg i Stockholm i fjor. «Må man være tiltrekkende og vakker og helst ikke over 30 år? Hvem skal ha rett til arbeid? Vi er på vei mot et samfunn hvor et stadig mindre antall elitemennesker arbeider, hvor stadig flere slås ut og henvises til trygdesystemet!»

Det svenske riksforbundet FUB har presentert en rapport om Utdanning og trening ... Til hva? Den krever rett til arbeid og meningsfull sysselsetting for psykisk utviklingshemmede, at såvel grunnutdanning som yrkesutdanning kontinuerlig tilpasses arbeidslivet og dets krav. Arbeidsplasser som ifølge arbeidsmarkedsmyndighetene er vedtatt for funksjonshemmede, skal også komme psykisk utviklingshemmede tilgode. Stat, fylker og kommuner må være gode eksempler her og vise andre arbeidsgivere at det går an å bruke dem!

— Politiske partier kan lett bli enige om alles rett til arbeid, sa Högberg tilslutt. — La oss kreve at det blir virkelighet for psykisk utviklingshemmede i hele Norden!

Arbeidsløshet - førtidspensjonering

Arbeidsløshet for svake grupper innebærer førtidspensjonering, slo forsker **Leif Drambo** fast ved kongressens temadag «Arbeidstrening og muligheter på det åpne arbeidsmarked». Ved utgangen av 1974 fantes totalt i Norden 840 000 førtidspensjonerte. Hvis økningstakten fortsetter som hittil, kommer vi innen 1980 til å ha 1,2 mill. førtidspensjonerte. Særskilt skremmende er antallet mellom 16—34 år, som i 1974 var hele 75 000 personer. Danmark har størst økning, Finland og Norge har 30 % økning, Sverige 25 %.

Drambo viste til en norsk undersøkelse (1977) om muligheter for å integrere ungdommer med lærevansker i arbeidslivet, beskrevet av Kari Marie Helle, etter samarbeid mellom Birkelid skole/Arbeidspsykologisk Institutt. Undersøkelsen omfatter 17 offentlige og private bedrifter, og konklusjonen var:

1. **Det finns godt med menneskelige ressurser i de fleste bedrifter når man skal bygge opp tilfredsstillende integreringsarbeid. Bare tre bedrifter mente elevene var til besvær.**
2. **Hovedproblemet var at arbeidstakere med lærevansker trenger lang tid på opplæring. Målet er selvsagt å oppnå tilstrekkelig selvstendighet og utholdenhet.**
3. **Forutsetningen for vellykket integrering er a) at integrering er en personalpolitisk målsetting for bedriften, b) at ansatte har medbestemmelse om integrerings-**

prosessen, c) åpenhet for den nye arbeidstakerens spesielle problem, d) muligheter til variasjon i hvordan arbeidet legges opp, e) unngå at lav produktivitet hos enkelte arbeidstakere berører øvriges lønnsforhold. Et godt utviklet samarbeid mellom skole, arbeidsformidling, forsikringsselskap og bedrift er en forutsetning for vellykket integrering på arbeidsplassen, understreker rapporten til slutt.

Vernede verksteder

I Norge har vernede verksteder to hovedmålsettinger. Arbeidstakerne får opplæring med sikte på et arbeid i vanlig arbeidsliv. Dessuten skal verkstedene gi arbeid til personer som ellers ikke har mulighet til jobb på det åpne marked, men istand til å delta i økonomisk produksjon i det minste på halvdag — og kan fungere sosialt og yrkesmessig relativt bra.

Skolen og arbeidslivet

Skolen lever i sin verden, konstaterte foredragsholderen. Elevene får et virkelighetsfjernt bilde av arbeidslivet med kun sporadiske studiebesøk. Spesialskolen derimot — i hvert fall i Sverige — gir god innsikt i arbeidslivet. Yrkesutdanningen er også bra her, selv om den ikke er fullkommen. Nei, problemene oppstår først når den yrkesutdannede spesialskoleeleven skal ut i arbeidslivet.

Kvotering i arbeidslivet?

Kongressdeltakerne i Reykjavik kunne lett forenes om dystre arbeidsutsikter for funksjonshemmede arbeidstakere. Datateknikken overtar menneskelig arbeidskraft. Vi holder på å gli inn i et **robotsamfunn.** Ubemannet fabrikk? Den finns i Japan. Produksjon med begrenset bemanning (PBB)? Den er et begrep i Sverige, ble det sagt.

Vi må bli kritiske til teknikk. Ikke bare økonomisk gransking av arbeid, men også **sosial.** Vi må få heltidsansatte som skal kjempe for psykisk utviklingshemmedes rett til jobber på arbeidsmarkedet, som kan komme i dialog med faglige organisasjoner, drive holdningspåvirkning på arbeidsplassne.

Enn om vi oppnår **kvotering?**

Nærmiljøets betydning for lettere psykisk utviklingshemmede

Hvilke ressurser i nærmiljøet kan den psykisk utviklingshemmede ta i bruk for å løse vanskeligheter? Av offentlige? Medmenneskelige? Og hvor selvstendig blir han egentlig etter oppøving av sosial ferdighet på spesialskolen? Bl.a. disse spørsmål var det Svein Magne Hasle tok for seg i sin hovedoppgave ved Høgskolen for spesialpedagogikk i 1977: «Sosialt nettverk — en problemløsende faktor?» blant 28 tidligere spesialskoleelever, 19 gutter og 9 piker, 1—7 år etter utskrivning.

Samfunnet utvikler seg i ugunstig retning for den ressurssvake med teknifisering og byråkratisering, slår Hasle fast. Elevenes forhold til det formelle hjelpeapparat er preget av initiativløshet og avhengig av «behandlere» utenfra, først og fremst spesialskolens rådgivningstjeneste, som naturlig nok er sterkt belastet med mangfoldige gjøremål. Kontakt med familie, med potensielle arbeidsgivere, fremskaffing av attføringspenger til videre skolegang eller å fremme søknader av ulik art. Bare rent unntaksvis kommer initiaitivet fra offentlige hjelpeorganisasjoner, hvor tjenestemenn med spesiell interesse for saken får et personlig forhold til eleven og går ut over sin profesjonelle rolle.

Først og fremst innternatelever med god kontakt med hjemmet profiterer på spesialskoleoppholdet med forbedret sosial utvikling, mener Hasle. Hjemmeboende derimot synes å arve foreldregenerasjonens maktesløshet og passivitet overfor offentlige hjelpeorganisasjoner.

Nærmiljøet

Blant Svein Hasles undersøkelsesmateriale bodde 21 av de 28 elevene hjemme med praktisk bistand fra foreldre/besteforeldre/eldre søsken lang opp i voksen alder. Jevnaldrende søsken er sjelden til hjelp ut over samvær i familien, men betraktes som potensielle hjelpere senere i livet.

Man får automatisk venner ved å bo i et internatmiljø, slår Hasle fast. Tidligere skolekamerater betyr mye i denne sammenheng. På arbeidsplassen derimot er det ingen selvfølge at kontakten resulterer i samvær og gjensidige besøk i fritiden. Heller ikke i nabolaget lykkes det alltid å finne venner — og det er avgjort problematisk når det gjelder det annet kjønn. Generelt hadde gruppen få kontakter, og hele 2/3 hadde ingen foreningstilknytning. Fritiden ble derved hjemmeorientert, stor sett passiv med mye TV-titting (som folk flest).

Hva betyr naboer i denne sammenheng? Grendemiljøet på landsbygda synes å by de gunstigste livsvilkår for ressurssvake personer. Her er nabokontakten bedre generelt og gir større sosial tilhørighet og trygghet enn i storbyens kravfulle vrimmel.

Arbeidsplassen

Arbeidstakere ved mindre bedrifter drar nytte av oversiktlig og personlig miljø. På den annen side kan en sterk fagorganisasjon i en storbedrift være fordelaktig, med tillitsmannsordning og fagforeningsmedlemsskap som reell hjelpefaktor, understreker Hasle i sin undersøkelse.

Ettervernsarbeid

Som et ledd i ettervernsarbeid er det tydelig behov for mer direkte informasjons- og veiledningsarbeid overfor foreldre, påpekes det i oppsummeringen. Det bør ikke være en selvfølge slik mange foreldre opplever det at «de på skolen vet best», og at «de på skolen» skal være den aktive part i ettervernet.

HVPU-PROSJEKTENE FRA NIS:

Faglig objektiv informasjon i omsorgsarbeid for psykisk utviklingshemmede

De såkalte HVPU-prosjektene ved Norsk institutt for Sykehusforskning (NIS) avsluttes nå i høst. Forbedret omsorgsarbeid for den enkelte psykisk utviklingshemmede er målet, og et møysommelig og tidkrevende arbeid over en treårsperiode ligger bak.

Helsevern for psykisk utviklingshemmede generelt ble gjenstand for gransking i to prøvefylker, og organisasjonsanalyser ved sentralinstitusjonene Hallsetheimen og Åkershagan foretatt. HVPU har som kjent vært gjenstand for heftig debatt i mange år. Selve omsorgsstrukturen er tatt opp til vurdering — og manglene ved systemet er anført i behovsanalyser for Sør-Trøndelag fylke.

— Den er først og fremst tenkt som støtte i planlegging av tiltak innenfor omsorgen av psykisk utviklingshemmede, sier prosjektleder Gunnar Brekke. — I Sør-Trøndelag skal den være grunnlag for en langsiktig omsorgsplan for fylket. Analysen kan også være til nytte på institusjoner, fortelle avdelingene hvilke behov som eksisterer og hvilke tiltak som er aktuelle å sette i verk. Den gir grunnlag for prioritering mellom klientgrupper og de ulike aktiviteter.

Analysen vurderer hjemmet som den primære omsorgsenhet, den enkelte skal først og fremst få sine behov tilpasset i lokalmiljøet All planlegging må være individorientert, og dette forutsetter oversikt over den enkeltes funksjonsnivå og ressursbehov — og hva vi kan vente av utvikling ved konkrete omsorgstiltak osv.

Behovsanalysen

Den omfatter samtlige klienter ved Hallsetheimen og Åkershagan + øvrige institusjoner under HVPU i begge fylker, foruten psykisk utviklingshemmede som ikke bor på institusjon, ialt 1079 personer. Behovsanalysen gir svar på

hvilke omsorgstilbud den psykisk utviklingshemmede har

hvilke tilbud han burde ha

hvilke assistansebehov som finns

hvordan tilrettelegging av nødvendige trenings- og behandlingstiltak påvirker omsorgsbehov på kort sikt — og på lang sikt.

Klientene på sentralinstitusjonene utgjør 658 klienter, 75 % er over 20 år, 20 % mellom 11—20, mens bare 5 % er yngre. Det er forøvrig overvekt av mannlige klienter. Analysen vurderer funksjonsnivået og assistansebehov (barnehage, skole, virksomhet, ferie/fritid, trenings- og behandlingsopplegg), og ut fra det tar for seg den enkeltes boligbehov nå — og i fremtiden.

— Vi mener at ca. 23 % av klientene vil kunne bo i mindre ressurskrevende bolig om 5 år, sier Brekke.

— Hvordan er opplæringssituasjonen i prøvefylkene?

— 40 % mangler skole og barnehage, slår han fast. — Eller annen virksomhet. Bare 20 % har skolegang av minst 6 timers varighet, det samme gjelder arbeidsstue.

Behovsvurderingen viser at nærmere 30 % burde ha skoletilbud, mens den alt overveiende del av resten har behov for ulike former for virksomhet, dagsentra med varierte tilbud, opplæring og trening. Om 5 år vil det bli behov for produksjonsrettet arbeid, mens skolens medvirkning reduseres.

Skremmende mangel på trenings- og behandlingstiltak

— Når det gjelder trenings- og behandlingstiltak viser behovsanalysen en skremmende avstand mellom ideal og virkelighet, legger Brekke til. — Opptil 93 % har udekkede behov for logopedi, fysioterapi, miljøbehandling/kontaktbearbeiding. ADL-trening og sosial trening. Nå har vi bare registrert systematiske, målrettede opplegg. Vi får håpe at mer tilfeldige tiltak på avdelingene er mer utbredt enn analysen gir uttrykk for. Tallenes tale viser i hvert fall behovet for samarbeid på en arbeidsplass — som dyd av nødvendighet. Enten vi vil eller ei.

— Har analysen praktisk betydning for andre fylker?

— Man får til rådighet et detaljert og rikholdig, statistisk materiale vedrørende gruppen psykisk utviklingshemmede, noe det hittil har eksistert lite eller intet om. Vi må anta at samtlige fylkeskommuner vil sette pris på informasjon om hva lavest effektive omsorgsnivå (det såkalte LEON-prinsippet) står for i relasjon til praktiske omsorgstiltak for den enkelte klient, sier Brekke tilslutt.

Interesserte vil kunne få detaljert stoff om dette ved henvendelse til Norsk institutt for Sykehusforskning, Øvre Allé 11, 7000 Trondheim.

NYTT STYRE I NORDISK NFPU

Styret i NFPU i nordisk sammenheng har 3 medlemmer + 3 suppleanter fra hvert land. Valget for Norges vedkommende ble formann Olav Tendeland, Sandnes, kasserer Orvar Thorsrud, Ottestad, og sekretær Harald Røhmen, Oslo.

Suppleanter: Guri Grøsland, Skårer, Kaare Nordengen, Halden og Aslaug Bakke, Søgne.

Neste kongress legges til Oslo i 1983.

SIMON PETERSEN A/S
Alt i skotøy
O. Tryggv.gt. 42 - Tlf. 22 439
Trondheim

A/S SELSBAKK FABRIKKER
Boks 2027
Trondheim — Telefon 35 020

SØREN HJELVIK
Maskinentreprenør
Molde — Telefon 52 062

SOLA FERDIGMAT
J. Steine
4050 Sola — Telefon 50 180

BERGMOPRODUKTER A/S
Bedrift for yrkesvalghemmede
Molde Tlf. 54 277 — Filial: 6390 Vestnes

TORSTEIN OFTEDAL
Transport og Kranservice
Tlf. 54 310 - 54 164
4054 Tjelta — Stavanger

TROMI FABRIKKER
Trondheim — Telefon 39 920

A/S EPA LAVPRISMARKED
O. Trygvasonsgt. 28 — Trondheim
Sentralbord 27 070

OLA ONSØYEN A/S
Spesialfabrikk for trapper
Melhus - Telefon (075) 70 350

DALGÅRD KAROSSERI A/S
Telefon 59 220 - Ugla - Trondheim

P. PETTERSEN - TRYKKERI
Molde — Tlf. 51 469

A/S HAGEANLEGG
Flaggstenger - Stiger - Hageporter
Tørkestativer - En gros - En detalj
7056 Moholt - Trondheim - Tlf. 38 176

OLAF BRYHN
Fryseboksmat
Telefon 14 373 — Våler

A/S TAPET
Veggbekledning en gros
Løkkev. 134 - 4000 Stavanger
Telefon (045) 32 060

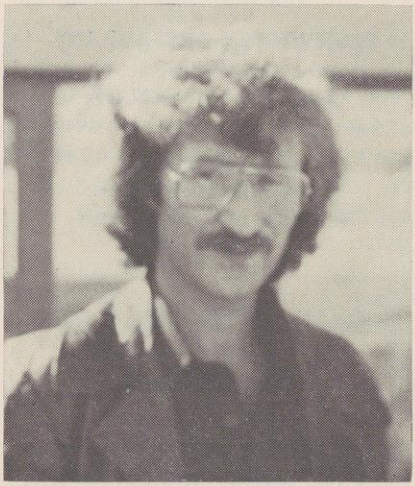
MATHIAS JULNES
Byggmester
Molde — Telefon 53 042

A. SÆVIK A/S
Dame- og herreklær
6090 Fosnavåg - Tlf. Fosnavåg 81

Yrkesopplæring og arbeid i grisgrendte strøk

— Vi er «desentralister» på vår hals i Finnmark. Vi har ingen sentralinstitusjon og ønsker den heller ikke. Det er aktivt arbeid i hele fylket for ikke å sende psykisk utviklingshemmede hjemmefra. De skal i størst mulig utstrekning få skole- og arbeidsmuligheter der de hører hjemme, sier pedagogisk/psykologisk rådgiver ved PP-tjenesten i Kirkenes, Tor Jakobsen, som her skisserer en mulig modell for yrkesopplæring og arbeid i grisgrendte strøk.

Finnmark er et vidstrakt fylke, er større enn Danmark, men har bare 80 000 innbyggere. Inntil 1970 fantes ingen institusjoner i det hele tatt, omsorgen for psykisk utviklingshemmede ble sentralisert til Trastad gård i Troms. Endelig begynte ting å skje, og man besluttet å lage et desentralisert opplegg for fylket. Foreløpig har det resultert i fem små familie- og daghjem, med 12—40 klienter i hvert. Flesteparten kom i gang i 1975.

— Vi er desentralister på vår hals, sier psyk./ped. rådgiver Tor Jakobsen i Kirkenes.

— Yrkesopplæringen må skje utenfor småinstitusjonene, sier Tor Jakobsen. — Det sier seg selv. PP-tjenesten er her en forpliktende etat med koordinerende ansvar ved siden av det faglige. Ordningen er hensiktsmessig, vi kjenner klientene gjennom førskole og grunnskole. Vår oppgave blir da å benytte de muligheter som finns, gå ut i lokalsamfunnet og forsøke å engasjere de kommunale etater til forpliktende samarbeid.

— Tungt arbeid?

— Det lysner. Å gi psykisk utviklingshemmede skole- og arbeidsmuligheter er ennå en fremmed tanke for noen, en del uvitenhet er

DALENS KOLONIAL A/S
Alt i Dagligvarer
Skåredalen - Tlf. 25 575 - Haugesund

HAUGLAND CEMENTINDUSTRI
5310 Hauglandshella - Tlf. (05) 23 59 54

BRØDR. HASSELQUIST
Pølsefabrikk
Vikse - Haugesund - Tlf. 38 299 - 22 160

H. ANDERSEN
Bøker - Papir - Hobby
Storgt. 16 - HALDEN - Tlf. 82 424

A/S CONTINENTAL-SKO
Halden — Telefon 95 225

GRIMSRØD KOLONIAL
H. Brenden
Helgerødgt. 54 - Tlf. 52 826 - Moss

H-Pannen
HAFRSFJORD INDUSTRI A/S
Telefoner 90 003 - 90 049 — Stavanger

AUTO SERVICE A/S
Skivn. 99 - 1410 Kolbotn - Tlf. (02) 80 24 45
Åpningstider:
Hverdager: kl. 07.00—22.00
Lørdag: kl. 08.00—20.00
Søndag: kl. 10.00—20.00

LERSETHs GARTNERI
Sverredalsvei 21 — Trondheim
Telefon 59 488

Besøk
FESTIVITETEN RESTAURANT
HAUGESUND
Telefoner: 22 114 - 22 565

OTTO E. ANONSEN
Blikkenslagermester
Bakbanken, Halden — Telefon 83 439
Byens største utvalg i
Plastmo Takrenner og utstyr

JOHS. LEIKNES
Klær for Gutter og Ungdom
Gå direkte til Strandgaten 135
5500 Haugesund

Gullsmed
ARNOLD KARLSEN A/S
Haraldsgt. 143 - Haugesund - Haraldsgt. 183

JOHAN MORTENSEN & CO.
Munkegt. 54 - 7000 Trondheim
Tlf. (075) 24 161

EIDSBERG SPAREBANK
Opprettet 1848
Heggin, 1850 Mysen — Tlf. 89 12 16

Når det gjelder Møbler - ta turen til oss
BYÅSEN MØBEL & UTSTYR A/S
Smistadkrysset — 7034 UGLA
Tlf. (075) 59 735

ute og går og enkelte etater viser restriktiv holdning overfor utbetalinger hvor ansvaret er klart nok. Men jeg synes modellen begynner å ta form —.

Å finne sin plass

Hva betyr PP-tjenestens bestrebelser for trengende i fylket — for Marit og Knut og Anne og alle de andre i fylket — som er sterke nok til å fungere på en nyttig måte i samfunnet?

— 16 årige Marit er ferdig med 9-årig skole, er lett utviklingshemmet og faglig sett svak. Drømmen er å bli kokke, og PP-tjenesten og foreldrene har samarbeidet om opplegget. Såvel sosialkurator, trygdekontor, helsetjenesten, arbeidskontoret og yrkesskolen er involvert, forteller rådgiver, — og samarbeidet virker meget lovende.

— På yrkesskolens kokkelinje får Marit tilrettelagt undervisning ut fra sine forutsetninger, hvor teoriundervisning knyttes til den praktiske. Norsk og matematikk gis f.eks. i tilknytning til oppskrifter for baking og matlaging. Marit blir på skolen 2-3 måneder for opplæring. I mellomtiden vil arbeidskontoret sette hjulene i sving for å skaffe vernet arbeidsplass ved et sykehus e.l., hvor hun overføres med gradvis økende timetall mot slutten av skoleåret.

— På den måten kan Marit finne sin plass som assistent for kjøkkenassistenten, sier Jakobsen og legger til at trygdekontoret er engasjert med å få dette til som et attføringsopplegg. Videre mener han sosialkontoret får ansvar for oppfølgingsarbeid når skoletiden er over.

30 årige Knut burde også ha arbeid, mente foreldre og rådgivere. Selv hadde han uklare forestillinger om saken, med autistiske trekk og vanskeligheter med kommunikasjonen. Men han var fysisk sterk og burde komme ut av isolasjonen. Gårdsarbeid ble foreslått, og en interessert miljøarbeider ved Knuts institusjon fulgte ham på stadig lengre opphold på en gård (opptil 10 dagers varighet).

— Gårdsarbeid ser ut til å kunne bli en mulig arbeidsplass for Knut, sier Tor Jakobsen. — Enten i perioder eller for lengre tidsrom, avhengig av om forholdene legges til rette. Han kan være med på de fleste arbeidsoperasjoner nå, bare han skjønner meningen med dem.

«Anne har det best hjemme», sier foreldrene til en 17 årig mongoloid pike. Hun har tidligere fått undervisning ved skolen i lokalmiljøet, kan både lese og skrive og regne en del og er formelt utskrevet av grunnskolen. Anne bør tilknyttes familie- og daghjemmet nå, mener faginstansene. Men foreldrene holder på sitt.

Fylkesskolestyret tar inntil videre det økonomiske ansvar for fortsatt undervisning ved skolen. mens PP-tjenesten er ansvarlig for opplegget sammen med foreldre og skolen.

Eksklusive smørbrød og koldanretninger
bringes over byen og distriktet daglig
HØLEN KAFÉ
1550 HØLEN — Telefon 95 75 57

BRØDRENE HAGA
Snekkeri
Dører - Viduer — Finere kontor- og butikkinnredninger etc. - samt møbler
Sørligt. 8 - Oslo 5 - Tlf. 19 85 16 - 67 64 29

VEITVET SUPERMARKED A/S
Veitvetveien 8 - Tlf. 25 21 78 - Oslo 5
Alt i Dagligvarer

GARNKROA A/S
Kaigt. 19 - Haugesund - Tlf. 22 833
Godt utvalg i garn og mønster
Postordreforretning

FINGOFABRIKKEN
Maling- og Lakkfabrikk
Postboks 462 - 3701 Skien - Telefon 20 726

SELBU SNARKJØP
Ferkingstadgt. 2 - Haugesund - Tlf. 26 665
Alt i Dagligvarer

KROHN HAALANDS MØBELFORRETNING
Tlf. 21 197 - 22 383 — Haugesund

INTERHUS A/S
Entreprenør & Byggmesterforretning
Skien - Tlf. 23 892 - 27 829

ROSENVOLD KLÆR
Herreekvipering — Alt i Herreartikler
3700 SKIEN — Telefon 22 509

MAGNOR SMIE OG LANDBRUKSVERKSTED A/S
Magnor — Telefon Kongsvinger 37 147

MIDTNORSK INDUSTRI
8700 Nesna - Telefon 21 - Privat 206
Spesialitet:
ARBEIDSBRAKKER - HYTTER

GUTTORM HENDEN
INGENIØR- og RØRLEGGERFIRMA
Torshovgaten 4 — Oslo
Telefon 37 91 32

OSLO KONTOR- & TRAPPEVASK
Huitfeldtsgt. 9 b - Oslo
Tlf. (02) 44 46 04 - 44 07 60

GRØSTAD BYGG A/S
Alt i trelast og byggeartikler
1540 Vestby - Tlf. (02) 95 02 65

BUDAL RADIO
Telefon 50 559 — 4250 Kopervik

JAN DAVIDSEN FARGEHANDEL
1540 Vestby - Tlf. (02) 95 09 80

Tidlig diagnose ikke minst viktig ved forebygging av sekundære skader.

Å få et utviklingshemmet barn

De første foranstaltninger — og tidlig stimulering av største betydning for berørte familier

«Dette barn blir aldri menneske — send ham på institusjon, sa legen til en mor med nyfødt mongoloid. Fortid? Overlege Mogens Rasmussen trodde ikke det. Visst er holdninger til psykisk utviklingshemmede i ferd med å endres, men fortidens uvitenhet og manglende innsikt gjør seg ennå gjeldende. Det er m.a.o. på tide å snakke om de første foranstaltninger — tidlig kontakt og informa-

sjon, og temaet var gjenstand for debatt på 16. Nordiske NFPU-kongress i Reykjavik i sommer.

Når og hvordan gis informasjoner om avvikende tilstander? Blir foreldre ofre for profesjonell arroganse og byråkrati? Har fagfolk kunnskaper nok om psykisk utviklingshemning?

— Vi vil alle ha en diagnose så fort som mulig. Et godt kjennskap til nyfødtes og spebarns livsfunksjoner og utvikling er uomgjengelig nødvendig, sa overlege Rasmussen i sitt innlegg. — Er symptomene uklare, vel, så drøft dem med familien! Dulgte antydninger og profesjonell arroganse skaper angst og gjør vondt verre. Det viktigste er at barnet blir akseptert Barnet blir slik vi aksepterer det, og hele dets fremtid vil påvirkes av vår holdning den første tiden. Tidlig diagnose er ikke minst viktig i forebygging av sekundære skader.

Mogens Rasmussen understreket lovers og reglers betydning, hvem som skal gi informasjon om hva — hvor og når. Omsorgens leger, psykologer, fysioterapeuter, pedagoger o.a. har viktige oppgaver foran seg: dyktiggjøring til teamarbeid.

Når et utviklingshemmet barn blir født, rammes hele familien. **Hvor** sterkt, avhenger av den enkelte. Det er viktig å se barnet i familiesituasjonen, å kjenne reaksjonsprosesser. Fagfolk skal vite om krisebehandling av familien, om barnets symptomer og prognose, om støttetiltak. Mange tror de gir god informasjon mens de taler over hodet på folk. De må gjenta informasjonen, om støtte og kontakt.

— Vi må stimulere til forskning på dette felt, mente Rasmussen. Dette er naturlige oppgaver — og mye å ta fatt på. Gode samordningsmodeller og ansvarsplassering kan også bety en radikal endring av omsorgsstrukturen i den retning vi ønsker med normalisering, integrering og desentralisering.

Konferanse om førsteinformasjon ved fødsel av funksjonshemmede avviklet

Konferanse om emnet ble forøvrig avviklet på Lillehammer i slutten av august. Informasjonsutvalget for funksjonshemmede sto som arrangør, og et førtitalls innbudte blant fagfolk og foreldre deltok. Sammen med utredning fra Sosialdepartementet, høringsnotater og forslag fra Lillehammer-konferansen skal det nå utarbeides informasjonsmateriale.

Det er håp om at ovennevnte materiell kan nyttes som idégrunnlag for undervisning av forskjellige grupper helsepersonell, understreker pressemeldingen. Temaene omfatter Foreldresynspunkter på omsorg og informasjon i fødeavdelingen, Omsorgen i sykehusavdelingen — hvordan ta bedre vare på den? Informasjon til foreldre — tidlig diagnose og usikre tilstander. Informasjon og kommuniksjon i fødeavdelingen, Forberedelse til utskrivning og oppfølging, Faglig utvikling i avdelingen — tilbud til personalet.

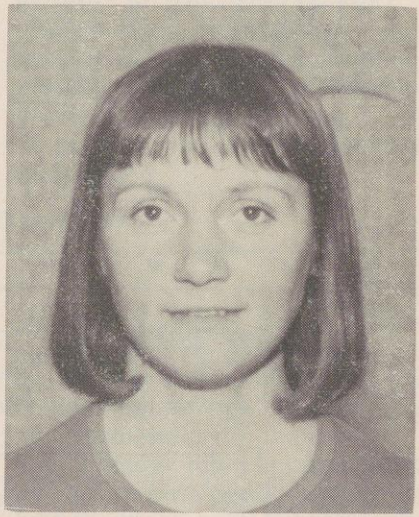
Begrepstrening gjennom bevegelse

«Begrepstrening gjennom bevegelse» heter et idéhefte som bygger på erfaringer fra undervisning av forskjellige elevgrupper ved Åkershagan sentralhjem for psykisk utviklingshemmede. Boken er kommet ut på Universitetsforlaget i høst, med 3 kassetter til gruppetreningsprogrammene. Det er adjunkt Else-Marie Brenden som er forfatter, og hensikten er å vise hvordan systematisk, pedagogisk stimulering kan gjennomføres på ulike utviklingsnivåer. I hjemmene og på institusjon. Aktivitetene er særlig rettet mot stimulering av det sansemotoriske nivå, gjennom fysisk aktivisering.

Tre elevgrupper

— Vi skal gi eleven «utviklingstilpasset» undervisning, sier Brenden og deler elevene i tre grupper. I gruppe 1 finns de lavest fungerende, hvor de færreste kan gå, ingen er renslige eller har aktivt språk, noen har lyder eller ingenting. De fleste må mates og kles av og på. Gruppe 2 fungerer høyere, og de fleste kan gå og spise enkel mat selv. Om aktivt språk mangler, har de lyder og begreper og kan ta imot instruksjon. Alle kan gå i gruppe 3, og de spiser alene. Såvel av- og påkledning som personlig hygiene mestres. Mange har aktivt språk.

— Det kan være vanskelig å kommunisere med barn som ikke har aktivt språk, sier Else-Marie Brenden. Altfor ofte snakker vi «over hodet» på dem. Blir vi bedre kjent, oppdager vi at barnet snakker med «både kropp og sjel». Barnet har kroppsspråk — og det lærer med sansene. Sammen må vi ta på

— Vi må lære oss å samarbeide, sier adjunkt Else-Marie Brenden.

kroppsdelene: klappe, stryke, bøye, strekke. Fortell hva dere gjør! På den måten lærer barnet sammenhengen mellom seg selv, handlingen og språket. Bruk enkle, korte setninger, kanskje greier det seg med ett ord, f.eks. «bøye», «strekke», «mage», «rygg», «opp — ned». «Nå skal Tove legge seg på magen», sier vi. «Magen» (si ordet og klapp på magen). «Nå ligger du, Tove, på magen».

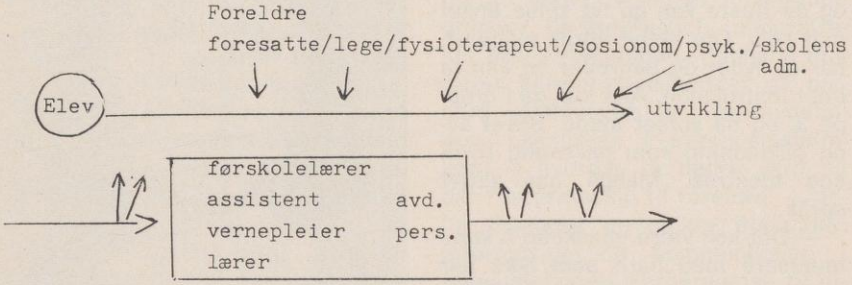
Når eleven har fått kroppsbevissthet og erfaringer gjennom bevegelse, er målet å gi generell sansestimulering og utvikle hensiktsmessige bevegelser, alene eller i gruppe. Brenden viser trinn for trinn hvordan dette kan gripes an gjennom enkle, konkrete oppgaver. gjennom imitering, lek og til musikk. Øvelsene er samtidig en styrke- og bevegelsestrening.

Også elevene i gruppe 3 trenger hjelp. Stadig må en bruke tidligere instruksjon. Det nye nå blir å lære kroppsdelenes forskjellige funksjoner. F.eks. sittende i ring på gulvet: «Vis meg hendene», «Hvor mange hender har du?» «Hva kan du gjøre med hendene?» Forslagene imiteres: vinke til hverandre, klappe i hendene, presse dem hardt mot hverandre, klappe i gulvet, stryke lett, klappe på forskjellige kroppsdeler osv.

Samarbeid

Læreren **alene** kan gjøre lite for å hjelpe eleven i hans totale situasjon, slår Else-Marie Brenden fast, som selv har deltatt i «avdelingsundervisning» i 5 år på sentralinstitusjonen, hvor oppgaven er å stimulere elevene generelt, sansetrening, ADL-ferdigheter, språkstimulering og primærmotoriske øvelser. Det øvrige personale/foreldre må til enhver tid være informert om elevens utviklingstrinn, og det er helt nødvendig med regelmessige møter hvor eleven står i sentrum.

På Åkershagan er samarbeidet organisert slik:

Ansvarsgruppen for eleven består idag av:

barnehagepersonalet (1) + lærer + pleier

Foreldrerådgiver Ia Linander:

Foreldre må bli tatt på alvor

Førsteinformasjonen er avgjørende for hvordan foreldre/barn lykkes med et nyfødt funksjonshemmet barn, mener den svenske foreldrerådgiver **Ia Linander,** selv mor til en utviklingshemmet.

Den første tidens opplevelser vil prege foreldrenes innstilling til barnet i årene som kommer. Derfor er det viktig at klinikkpersonalet behandler barnet naturlig. Som en ny, liten verdensborger blant alle andre, med forventninger og muligheter som et ønsket barn og elsket barn har krav på.

Ia Linander skildrer tre ulike informasjonssituasjoner:

Når foreldre får vite om barnets handikap på klinikken, har de ennå ingen følelsesmessig binding til barnet, har lett for å forstørre problemene og overdrive vanskeligheter i tiden som kommer. Riktig informasjon kan hindre angstladede fantasier, presiserer hun.

Foreldre kan selv få mistanke om at noe er galt og søke lege. Ofte formulerer de seg dårlig, er usikre og famlende. De blir ikke tatt på alvor, mener Linander, blir møtt med skulderklapp, barn er så ulike, det blir snart bedre. Leger og helsepersonell må bli mer lydhøre, tro på dem som kjenner barnet best. Altfor mange går glipp av trening og behandling av denne grunn.

Noen foreldre bagatelliserer barnets utvikling, fornekter fakta og blir konfrontert med dem på helsestasjonen eller ved skolestart. Også her må informasjonen gis med varsomhet.

— Alle elever — uansett funksjonsnivå — må ut av avdelingen minst 5 timer daglig (en vanlig skoledag), understreker Else-Marie Brenden tilslutt. — Hos oss er barnehagen det naturlige miljø nr. 2 for disse elevene, og samarbeidet mellom skole/barnehage er styrket dette året Barnehagepersonalet og skolen driver den daglige treningen, og gjennom faste møter blir avdelingspersonalet informert, slik at pleierne kan følge opp treningen på avdelingen.

— Skifte av miljø er så viktig at det bør legges frem legeerklæring hvis en elev ikke kan ta imot undervisning utenfor avdelingen.

Respekt for menneskeverd

Uansett informasjonsmåten vil foreldre oppleve situasjonen som et sjokk. At det ikke finns botemidler at ens barn må leve livet ut med alvorlig handikap. Hvordan komme gjennom krisen med selvrespekten i behold? Foreldre gjennomlever avvisning, vrede, skyldfølelse og annet negativt før de kan kjenne ekte sorg over barnets begrensede muligheter og aksepterer det som det er. Gradvis innser de at også et utviklingshemmet barn svarer på deres kjærlighet. — Ubegripelig for andre, men en rikdom for foreldre, sier Ia Linander.

Men det kreves modenhet og innsikt hos den som informerer. Det holder ikke bare å være forståelsesfull og velmenende. Barn med avvik har livets rett, er en del av det normale liv, med de samme rettigheter som gjelder for andre mennesker.

Foreldrerådgiveren sammenfatter holdepunkter i informasjonsmønsteret slik:

Begge foreldre må være tilstede ved informasjon om barnets utviklingshemning. Som støtte for hverandre, som garanti for at opplysningene når frem.

Informasjonen må gis umiddelbart etter undersøkelsen

Den må gis høy prioritet blant personalets arbeidsoppgaver. Følelsesmessig støtte må gå som en rød tråd gjennom hele informasjonen. Gi foreldre tid! Et blikk på klokken kan ødelegge så mye. Klinikkpersonalet må straks orienteres om hva som ble sagt. Det er behov for forståelse, medfølelse og varme.

Systematisk oppfølging med støtte og hjelp av ulike slag må bli en selvfølge, orientering om HV PU og hjelp med kontakt.

Hjelp til kontakt med andre foreldre med utviklingshemmede barn.

— Tenk om alle kunne innse, sukker Ia Linander, — at barnet — nyfødt eller eldre — **først og fremst** har et barns behov, **dernest** er et barn med handikap. At man først ser til barnet — og siden til handikapet. Ja, da er mye vunnet.

Mangelfull personalutdanning

— Grunnutdanningen for de ulike yrkesgrupper er ikke tilstrekkelig, slo lærer Anne-Margrethe Brandt fast som avslutning på debatten i Reykjavik. Hun viste til tidligere symposier om emnet og konstaterte svikt i de fleste nordiske land. Utviklingsretningen er imidlertid den samme, med økende normalisering av psykisk utviklingshemmede.

— Det er ikke tilstrekkelig å være autodidakt, understreket Brandt. — Utdanning av yrkesgruppene er både ønskelig og nødvendig. NFPU ser det som sin oppgave å øve påtrykk på myndighetene for økende kunnskap om psykisk utviklingshemmede.

HVPU's PROBLEMER

AV ARBEIDSKONSULENT ASBJØRN J. OLSEN

«En ambivalent holdning er ute og går, fra bevilgende myndigheter, fra personale, fra foreldre. Det er lett å skyve problemet fra seg ved å si at vi mangler penger. Skal vi fortsette å trekke på skuldrene og tro at det ikke nytter å gjøre noe?»

Denne uttalelsen er hentet fra overlege Mogens Rasmussens innlegg om «De svakestes problemer». Rapport nr. 3—79. Han fortsetter: «Dette har med holdning å gjøre. Respekten for det levende liv.»

Ved første øyekast kunne man nesten være enig med Mogens Rasmussen i hans kraftige utfall. Det som likevel får hele hans framstilling til å skurre i ørene, er hans behendige utelatelse av Samordningsrådets ansvar for at de svakeste på våre institusjoner ikke har fått sin tilværelse endret på 21 år. Det er vel kynisk at foreldrene og i en viss grad personalet skal trekkes fram som syndebukker for hva som har skjedd, eller ikke har skjedd, gjennom 21 år inne på institusjonene. Man har vel ikke glemt hvilke muligheter man har gitt disse grupper til å påvirke institusjonenes utvikling.

Som arbeidskonsulent innen HV PU, med et godt kjennskap til det som både skjer og har skjedd innen HVPU samt de holdninger store deler av Samordningsrådet fortsatt har til moderne omsorgsprinsipper, må jeg få protestere kraftig. Nå er det på tide å feie for egen dør. Det gir ikke tillit å fraskrive seg et så stort ansvar som Samordningsrådet har for den situasjon, som i dag er realiteten for de svakeste i våre instutisjoner.

Når det er sagt vil jeg også benytte anledningen til å peke på hva man kan, og jeg si **må** gjøre hvis man i det hele tatt skal kunne løse noen av disse problemene man her står overfor.

Det første som må skje, er at man med utgangspunkt i de erkjennelser som St.meld. nr. 88 1974—75 «Omsorgen for psykisk utviklingshemmede» har ført med seg, og arbeide for å omlegge institusjonenes struktur.

St.meld. nr. 88 innhold og intensjoner gjelder for **alle** psykisk utviklingshemmede, også de svakeste.

Om man mener noe med de store ord, må man begynne med å bekjempe den utvikling som Sosialdepartementet i dag legger opp til innen HVPU. Jeg kan nevne:

Kravet om at overlegen automatisk skal lede de sentrale fagteamene innen HVPU. (Forskrifter for fylkesteam og overlege for helsevernet for psykisk utviklingshemmede som er nylig utkommet).

Videre den normalorganisasjonsplan for institusjoner under HVPU

som Norske Kommuners Sentralforbund har sendt ut som rapport nr. 5/79, Statens fagråds uttalelser om Problemområder innen Psykisk Helsevern og Helsevern for psykisk utviklingshemmede, og til sist Helsepolitikk NOU 1979:10. Alt dette er materiell som tar sikte på å låse situasjonen for den svakeste gruppen psykisk utviklingshemmede i minst 21 nye år. For ikke å snakke om hva situasjonen for de bedre fungerende vil bli.

Når disse brikkene er på plass, kan man begynne å normalisere institusjonsstrukturen og dermed virkelig angripe de svakestes problem på en aktiv måte.

Heve statusen og styrke arbeidsaktiviseringssektoren, samt fritids- og idrettssektoren. Snu den trend som fortsatt i dag gjør seg gjeldende at en overveiende del av nye tildelte stillinger går til bo/pleiesektoren. I den låste ressurssituasjon man står i idag, må man her begynne med en overføring sektorene i mellom. Styrke den forebyggende faktor i boligene ved å la funksjonsmessig mer homogene kjønnsblandede grupper bo sammen, slik at ikke faste rutiner som er beregnet på de svakest fungerende, river ned det som bygges opp via trening utenom boligene for de bedre fungerende. Senke hygienekravene fra den sykehusstandard som i dag mange sentralinstitusjoenr har, til nivåer som gjør det mulig for den psykisk utviklingshemmede selv å klare sin egen situasjon.

Ved en slik omstrukturering vil man kunne frigjøre en hel del personalressurser, som kan settes inn på boliger/avdelinger for det svakere klientell. Hjelp til selvhjelp og respektering av den psykisk utviklingshemmedes egenverd, bør være mottoet, for tryggere å kunne gå i møte de ressursknappe tidene.

Miljøskifte

Minimumskrav med minst et miljøskifte pr. dag for **alle** psykisk utviklingshemmede vil endre den holdningen til at det å få mat, klær og hus er et godt tilbud som ennå er sterkt rotfestet i institusjonsledelsene. Man må begynne å tenke normalt og komme vekk fra den tanken om at medisiner løser alle problemer i denne verden. Jeg vil si det så sterkt at medisiner, ved siden å ha vært med å avhjelpe en rekke akutte vanskelige situasjoner, også har vært en **sovepute** for de ansvarlige innen institusjonsverdenen.

Man har ikke i samme grad sett seg nødt å finne mer normale veier å gå, for å løse problemene, for det var enklere å roe klientene ned ved hjelp av medikamenter.

Man har hatt og har store problemer å identifisere seg selv og sine egne behov med den psykisk utviklingshemmedes.

Dette er vesentlig for å forstå og kunne løse de problemer man her står overfor.

Vi innen HVPU skal prise oss lykkelige for at foreldrene gjennom de nevnte 21 år stort sett har vært en ressurssvak gruppe, ellers tror jeg Gro-saker hadde vært aktuelle på

et langt tidligere tidspunkt, og oftere.

Som arbeidskonsulent vil jeg bare peke på at det anno 1979 kun er opprettet 4 arbeidskonsulentstillinger på landsplan for å koordinere arbeids/aktiviseringssektorene i institusjonene. Dette viser tydelig nok hvilken holdning man har hatt innen Samordningsrådet til å bedre den situasjon vi i dag har, og som Mogens Rasmussen pekte på.

Da kan man spørre seg hva Samordningsrådet har brukt de 9 gyldne år til.

Vil man gjøre noe, er det nå på høy tid å se seg om etter nye veier å gå. Ved å trekke inn nye faggrupper som kan føre til at også verden inne på institusjonene normaliseres.

Det står på holdninger

Sykdomsbegrepet er ugjenkallelig forlatt. Det er utvikling som er det sentrale.

Skal vi tørre å håpe på at Samordningsrådet nå sammenkaller til en selvransakelsesprosess, at en nyskapning står fram?

Vil man oppnå noe må det til.

På dette feltet ligger foreldreorganisasjonen milelangt foran HVPU i dagens situasjon.

Situasjonen er så alvorlig, at prestisje bør komme langt bak praktisk handling.

9218 barn og voksne i omsorg

15 internatinstitusjoner og 18 eksternatinstitusjoner er den bygningsmessige tilvekst i omsorgen for psykisk utviklingshemmede siden forrige oversikt (pr. 1. desember 1976). Tallet på klienter/elever i samme tidsrom er økt fra 8550 til 9218 pr. 1. august i år.

Av tilveksten er 79 nye klienter plassert i familie- og privatpleie, 219 nye plasser er fylt i internatinstitusjoner, mens 370 nye klienter har fått plass på daginstitusjoner, vernede verksteder etc. Dette går frem av oppgave fra Helsedirektoratet over godkjente institusjoner for psykisk utviklingshemmede.

Landet har 17 sentralinstitusjoner med 3719 pasienter/elever — en reduksjon på 45 plasser fra forrige oversikt. Ved landets øvrige 116 internat/kombinerte institusjoner bor 2134 klienter.

Det finns 70 daginstitusjoner/vernede verksteder eller dagplasser i forbindelse med internatinstitusjoner, med ialt 2426 plasser. Tallet på klienter i privatpleie er økt fra 860 til 939.

Klienttallet fordeler seg slik på landets 14 områder: Finnmark/Troms 582, Sør-Trøndelag 780, Sogn og Fjordane/Hordaland 1071, Rogaland/Agderfylkene 1239, Vestfold 590, Akershus 713, Oslo 1036, Hedmark/Oppland 909, Østfold 458, Telemark 345, Møre og Romsdal 543, Nord-Trøndelag 274, Nordland 442, Buskerud 236.

LANDET RUNDT

Nordland, Troms og Finnmark

Nord-Norges Åndssvakehjem Trastad Gård har i sammer hatt 25 års jubileum.

Institusjonen hadde 16 ungdommer fra en rekke land i Europa på arbeidsleir. Vilkårene var åtte timers arbeidsdag mot kost/losji. Arbeidet kommer klientene på Trastad tilgode, det er satt opp lekotek blitt malt og pyntet. En gammel tømmerhytte er flyttet fra Borkenes, og en av bygningene skal stelles med så det blir flere hybler.

A propos Trostad. Vi noterer at det har vært livssynsdebatt i pressen fordi en utlyst bestyrerstilling satte vilkår at søkeren er medlem av den norske kirke. Bestyrer Johannes Gilleberg understreker at dette er i overstemmelse med stiftelsens formålsparagraf.

Harstad Tidende melder om avlastningshjem for psykisk utviklingshemmede på Haraldvollen, en oppgave Røde Kors og Troms Røde Kors Barnehjelp var sammen om, med åpning i august. Omkostningene utgjør nærmere 3 mill. kroner, og ni ansatte har tiltrådt sine stillinger.

Institusjonen på Sortland prestegård ble noe forsinket, men regnes ferdig til innflytting på nyåret. Under oppføring er nå aktivitetsbygg, administrasjonsbygg og fire internatblokker.

Vesterålen avis har stor reportasje fra det kombinerte ferieopphold /seminar for mødre med funksjonshemmede barn. Det er 6. gang oppholdet arrangeres, og mange kommer tilbake år etter år.

Sommerleir er også gjennomført på Skjervøy skole i Mosjøen, med tre ukers opphold — og hele 50 søkte til de 10 plassene. Leiren er først og fremst et tilbud om avlastning for foreldre, opplyser leirlederen. Det ble avviklet båtturer til Træna, dagsturer, ridning, svømming m.m.

Planlagte restaureringsarbeid på hovedbygningen på Vensmoen er kostnadsberegnet til over 6 mill. kr. Overslaget er godkjent i Nordland helse- og sosialstyre.

Trøndelag, Møre og Romsdal

På Peder Morset Folkehøgskole har psykisk utviklingshemmede hatt avlastningsopphold i fem uker i sommer, bl.a. grupper fra Hellandheimen. De fungerte bra, mener bestyrer Tore Jensen. Feriebarna bodde i internatpaviljonger med ansatte på to skift. Flesteparten var ferievikarer, som gjorde en krevende innsats.

Sommerlekene på Hellandheimen samlet denne gang 225 deltakere fra forskjellige kanter av fylket. Dette årvisse arrangementet var like vellykket som tidligere.

Hordaland, Rogaland, Agderfylkene

Vestlandsheimen begynner nedtrappingen med åpning av en ny avdeling for klienter som senere skal greie en friere boform. En tidligere overlegebolig er avsatt til formålet. — Det blir satt høye krav til klientene som plasseres der, understreker administrasjonssjef Georg Thorsen.

«Klassekampen» omtaler mulighet for aksjon på Vestlandsheimen som støtte for krav om at kurpengene må heves.

25 stillinger er utlyst ved Nord-Hordlandstunet, ifølge bladet «Strilen». Det dreier seg om stillinger over et vidt spekter: hjelpepleiere, kokk, arbeidsterapeut, fysioterapeut, kontorpersonale, psykolog.

Distriktsheim i Herøysundet er klar for bygging. Den er kostnadsberegnet til nær 14 mill. kroner.

I Yknebjør i Dale er lokalhjemmet for psykisk utviklingshemmede budsjettert til 5,6 mill. kr. med internatbygg i to etasjer med fire klientplasser i hver, pluss ett med fem klientplasser og personalboliger.

Sandnes formannskap har overlatt 1 mål tomt til fylket i Aspervika—Rørvik feltet, med tanke på reisning av bolig for psykisk utviklingshemmede. Det er snakk om plass til åtte klienter, fordelt på to leiligheter, og tidligere beboere fra Nærlandsheimen bl.a. skal finne en plass her.

I Haugesund deltok fire psykisk utviklingshemmede på kurs for beboere og arbeidstakere på Bryne. De arbeider ved Lillebo og er bosatt i den nye, vernede boligen som Lillebo har åpnet i Skillebekkgaten. Øvrige deltakere var fra Vestlandsheimen, Nærlandheimen og Bakkebø.

Når skal psykisk utviklingshemmede flytte hjemmefra? Emnet var gjenstand for diskusjon i Haugesund i høst. — På samme tid som annen ungdom, mener bestyreren ved Lillebo. Det ble i denne forbindelse påvist stort behov for flere vernede boliger.

På Bakkebø og Nærlandheimen går nedtrappingen etter planene. Bakkebø har i dag 295 beboere mot godkjente 305 plasser, Nærlandheimen har 303 mot godkjente 330 plasser.

I Hellevika ved Langenes har i sommer vært avholdt kurs i sommergleder, først og fremst for psykisk utviklingshemmede, med aktiviteter som kanopadling f.eks. hvor deltakerne viste stor glede og store ferdigheter.

Vestfold, Buskerud

På Solbø Sentralhjem i Holmestrand er sommerleker avviklet med 200 deltakere, idrettsleker, håndballturnering og friidrettsdisipliner. Det arbeides med å gjøre dette til en årviss begivenhet, med sommerleker på Solbø og vinterleker på Fossnes — Deltakerne synes dette er veldig gøy, understreker lederen.

Nauen skole i Sem skal bli arbeidssted for sterkt utviklingshemmede i nær fremtid. Noen års påtrykk og arbeid fra foreldrehold har ført til

at Fylkesrådet for funksjonshemmede nå kan si seg ferdig med første fase i planleggingen. Fylkeslege Syse ser med store forventninger frem til at 6-8 unge arbeidstakere kan ta skolen i bruk.

I Tønsberg er danseskolen igjen i gang med kurs for psykisk utviklingshemmede, såvel som kurs for rullestolpasienter og andre. Drivkraften er dansepedagog Bent Geiger-Knutsen.

Tomtebo på Vikersund er nå hjem for psykisk utviklingshemmede barn. Ikke alle er fastboende på Tomtebo, det er etablert en såkalt avlastningsordning ved besøk og kortvarige opphold, til glede for klientene og deres pårørende.

Hedmark, Oppland

Områdeoverlege Ingolf Gimse ved Åkershagan er gått fra borde etter oppnådd pensjonsalder. Ny områdeoverlege er psykiater Helge Bergsholm som tidligere har arbeidet ved Dikemark, Lørenskog og Modum Bad før han kom til Åkershagan i 1977. Med bakgrunn i allsidig, faglig praksis og 12 år som misjonslege med spesiell interesse innen familierådgivning kan vi bare ønske Åkershagan og den nye områdeoverlege lykke til.

Odalen Fjellstue skal gå i gang med leirskole for psykisk utviklingshemmede, ifølge «Østlendingen».

Østfold

Vi gratulerer Else-Fi Kalsnes med Kongens fortjenestmedalje i gull. Hennes arbeid har gjort det mulig å opprette Lyngrabben daghjem og skole og Løvstad treningsverksted.

27 psykisk utviklingshemmede i alle aldre fra hele Østfold har vært på leir på Bøkevangen i sammer. Et fint tilbud for hjemmeboende, fortelles det, med ridning, fisking kanoturer og annen aktivitet i skog og mark. Ikke minst gir dette foreldre en god avlastningsuke i sommerferien.

Oslo og Akershus

Vernepleierskolen ved N. Aasen markerte sitt 10 års jubileum i september. Oslo bys ordfører, Albert Nordengen, ønsket velkommen til byens storstue, med tale av underdirektør Idunn Heldal Haugen i Helsedirektoratet og direktør Dagfinn Grymyr fra HVPU i Oslo.

Haraldvangen leirskole i Hurdal har også feiret 10 års jubileum med kronprinsfamilien i spissen for gjester fra fjern og nær. Skolen har nå fire faste lærere, forøvrig seks heltidsansatte og 11 deltidsansatte. En innsamlingsaksjon i forbindelse med jubiléet anbefales.

«Verdens Gang» etterlyser fjernsynsprogrammer for psykisk utviklingshemmede. Men følger noen opp idéen?

Kanopadling på Bogstadvannet har vært særdeles populært i sommer for beboerne på Emma Hjorths Hjem. Alle kan delta og ha glede av det, fortelles det, og beboere ved 17 forskjellige avdelinger har vært med en eller flere ganger.

SKJÆVELAND STRIKKEFABRIKK
Tlf. 18 300 - Ålgård

KRISTIANE HOLTET
2270 Flisa — Tlf. (066) 51 124
Dame- og Barnekonfeksjon

GRIMSTAD VULK A/S
4890 Grimstad — Tlf. (04)40 731

Spesialforretningen i
Bluser - Skjørt - Jumpers - Langbukser
CHICONET
Kristiansand S. - Sentralbord 26 392

SCANDIA SHIP-SERVICE
Inneh.: Thore B. Danielsen
MEK. VERKSTED
Rykene, telefon 35 205
Grimstad, telefon 40 095 - 40 088

ERLING HANGREY
Urmaker — Alt i Ur
Torget 2 — 3250 LARVIK — Tlf. 81 743

KVIKK MATSENTER
Alt i dagligvarer
Ternevn. 35 - Tlf. 90 578 - Stavanger

IDAR EIDEM
Malermester
Telefoner: 82 115 - 85 255
Kirkegt. 64 - Levanger

LARVIK RØRHANDEL
AUT. RØRLEGGER
Vi utfører sanitær og varmeanlegg
Larvik — Telefon 81 800

A/S AUTOR
Spesialverksted for:
Volvo BM - Entreprenørmaskiner
Hiab - Foco Kraner - Hydraulik
Larvik—Tønsberg — Telefon 82 356

A/S FLISA GRANITT
2270 Flisa — Tlf. (066) 51 145
Alt i Stein

«BUSSE»
Godt utvalg i Tobakk
Frukt - Kosmetikk - Papir
Porsgrunn - Telefon 51 729

STOR-VASK A/S
3900 Klyve - Porsgrunn - Telefon 56 066

BYGG-HJØRNET A/S
Alt i Bygningsartikler
Jernbanegt. 17 - Tlf. 82 425 - Levanger

TELI A/S
Mek. Verksted
Porsgrunn - Sentralbord 54 560

WINTERS KOLONIAL
Alt i Dagligvarer
Aremark - Tlf. (031) 99 168 - 99 150

ROBERT VARPE TREVAREFABRIKK
Smidsrødvn. 87 - Tønsberg - Tlf. 21 345

Solstrands Blomsterforretning og Byrå A.s
Blomster til alle anledninger
Hollendergt. 4 - Nøstegt. 35 — 5000 Bergen
Telefon 23 20 50

MARTIN KNOPH
Fotograf - Alt i foto
Steinkjer - Telefon 62 217

IVAR KVISTAD
Murmester
Værdal — Telefon 78 394

S. ASCHJEM A/S
3770 Kragerø — Telefon (036) 81 413
Barneklær 0—14 år

A/S LIERSKOGENS PUKKVERK
3420 Lierskogen — Tlf. (03) 84 70 81

KINGSRØD TRANSPORT A/S
LANGTRANSPORT INN- og UTLAND
Telex 19317 - Sarpsborg - Tlf. 56 550

GARNBUTIKKEN
8500 Narvik - Tlf. (082) 44 308

SØGAARD VARETREKK
Tlf. (034) 41 380
3630 RØDBERG

Vann - Varme - Sanitær? — Kontakt
ØSTFOLD VANN & VARME A/S
Aut. Rørleggerfirma
Fergestedvn. 81 - 1700 Sarpsborg
Telefon 55 706
NYBYGG — REPARASJONER

BIRKELUND SUPERMARKED
Alt i Dagligvarer
Arendal — Telefon 23 288

TORØD DAGLIGVARE
Kjeld Hansen
Ass. Landhandel
Torød — Telefon Tønsberg 22 360

A. R. KNOPH
Alt i Fiskeredskaper
Steinkjer - Telefon 61 591

MYHRE MATSENTER
Kvalitet til lavpris
Telefon 14 137 — 5410 SAGVÅG

BLOMSTERHALLEN
Tlf. (05) 29 36 54 — MINDE

SILDEOLJEFABRIKKEN SILD
Telefoner: 84 375 - 84 381
7813 Elvalandet

BRØDR. MYRHAUGEN
Murmestere
Trones — Telefon 63 018
SANDNES

Tidens møbler ...
KRISTIAN HØLLAND
MØBELFORRETNING
Telefon 61 613 — 4300 Sandnes

ROLF GROTH
Kjøtt og Pølsevarer
N. Bankegt. 6 — Telefon 1615
Halden

NØDLAND & GUNDERSEN A/S
Egg - Poteter - Grønnsaker - Høy - Fjærkre
Tlf. (045) 73 653 — Geilen - Sandnes

MOSJØEN SKOTØYMAGASIN
C. M. Havigsgt. 14 - Tlf. 70 251
ALT I SKOTØY
Mosjøen

ORKERØD SENTER
Alt i Dagligvarer
Tlf. 70 159 - Rambergvn. 24 - Jeløy - Moss

BERG HANDEL
Alt i dagligvarer
Berg st. — Telefon 95 203

Sindre Drevsjø Snekkerverksted
Kjøkkeninnredninger
Dører - Vinduer - Furumøbler
Telefon Engerdal 6192

HANS TIDEMANN & SØNN A/S
8150 Ørnes — Tlf. 90 og 311
Trelast - Bygningsartikler
Forhandler av Systemhus

ØSTFOLD PORTEFØLJEFAB. A/S
Vålervn. 49 - 1500 Moss - Tlf. (032) 53 355

DYR & UTSTYR
Spesforr. i hundefor og rekvisita
Kongensgt. 33 - Tlf. (032) 52 516 - 1500 Moss

BENSINSERVICE A/S
S. innfart - MOSJØEN - Tlf. (078) 71 023
Vask - Smøring - Oljer - Rekvisita - Petroleum - Fyringsolje - Kvikkservice - Kiosk
Seddelautomat
Velkommen til: Mobil

Bokbinderi - Rammeverksted
C. B. JØRGENSEN
Etablert 1905 — Telefon 11 431
Gerh. Muntes vei 18 — 2400 Elverum

STRØMS FOTO
1800 Askim - Tlf. (02) 88 18 12

A. & K. NILSEN
Søbakken - Elverum - Tlf. (064) 10 718
Alt i Dagligvarer

BLOMSTERBUA
Inneh. Svein H. Haustreis
Sjøgt. 29 - Mosjøen - Telefon 71 335

BILREK.
Bjørn Rist & Co.
Telefon 1 574 - Kirkenes
Telegr.adr.: «Bilrek»
Opel - G.M.C. - Bedford - Vauxhall Chevrolet
Oljer - Bensin - Bilgummi - Rekvisita
Forsikring

LYSKILDEN
Alt i Belysning - Godt utvalg I Smijern
Torvgt. 3, Hønefoss - Telefon 21 110

LANDS GJENSIDIGE BRANDKASSE
2870 DOKKA
Telefon 154
Avd.kontor: HOV - tlf. 251

SCANIA
HEDMARK DIESEL A/S
Midtstranda - Hamar - Tlf. (065) 25 049

E. HAMMERSTAD
Sykepleie - Optik - Fotpleie
Telefon 23 191 — Hamar

A. FREDRIKSENS EFTF.
Bakeri - Konditori
Flekkefjord — Telefon 22 546

VÅLAND DAMPBAKERI
Muségt. 46 — 4000 STAVANGER
Telefoner: (045) 21 710 - 30 197

AAS KAFETERIA - KIOSK
v/riksvei 10 (Drammen—Kongsberg)
38 km fra Drammen, 3,5 km fra Kongsberg
Småretter - Smørbrød - Kaffe - Camping
Anledning til fiske
Telefon Kongsberg (034) 32 142

Fotograf
STRAND
Kongsberg

BABY SPESIALEN
Storgt. 15 - Elverum - Tlf. (064) 10 975
Alt i Barnetøy fra 0—13 år

LARS GRØNVOLD
Byggmester & Entreprenørforretning
Lillehammer - Tlf. (062) 55 200

H. & E. DAHLEN
Kran og Transportforretning
Lillehammer - Sentralbord 53 052

RING SVEIS
Veimoen 100 - Hønefoss - Tlf. 22 820
Alt i Plate- og Stålkonstruksjoner

RØYKEN ELEKTRISKE A/S
Aut. installatør
3440 Røyken - Tlf. (02) 79 42 10

KR. PEDERSEN
Blikkenslagerverksted
Dronningensgt. 20 - Telefon 22 392
Kristiansand S.

STRANDBERGS STENINDUSTRI
Spes.: Gravmonumenter
Tangen - Tlf. 23 382 - Kristiansand S.

GUNDERSENS KAFFE
Byens beste
E. GUNDERSEN
2200 Kongsvinger

BARKÅK SAGBRUK
Barkåker - Tlf. (033) 29 161

HURTIGRENSEREN
Fagmessig rensning
Ø. Langgt. 53 - Tlf. 12 738 - Tønsberg

M. VETRHUS
Aut. elektrisk installatør
Sola — Tlf. 50 383

EGIL TØSSEBRO
Byggmester
Øvre Kolstien 34 — Telefon 28 07 97
5030 Landås — Bergen

EINAR GABRIELSEN
MØBEL- OG TREVAREFABRIKK A/S
4070 Randaberg - Telefon Stavanger 40 166
Spesialitet: Bo-kjøkken

Ø-SENTER
JOH. SUNDE
Tlf. (043) 22 548 - 4400 Flekkefjord

Benytt
ULTRA OFFSET A/S
Osloveien - Telefon 15 433 - Kongsvinger

GLASSMESTER SVERRE SALTVEDT
Alt i glass
Haugesund — Tlf. 24 286

GEIR REED SKAGEN A/S
Konsulentfirma
Strandgt. 1 - 5000 Bergen - Tlf. (05) 21 79 55

SIVILINGENIØR
JOHANNES URHEIM
M.N.I.F. — M.R.I.F.
5801 Sogndal - Tlf. (056) 82 100 - 314 - 594
Rådgivande ingeniør i byggeteknikk
Prosjektering - Byggeleiing

INDUMONT A/S
Mek. Verksted — Industriservice
Jernbanealléen 27 - 3200 SANDEFJORD
Telefon 64 195

NORD KARMØY SVEIS
4260 Torvastad - Tlf. Haugesund 39 971
Alt i lastebilutstyr

A/S LERUMS SAFTFABRIK
Tlf. 056/82 100, l. 52 - 483 - 5801 Sogndal
Kvalitetsprodukter i Saft og Syltetøy
Salg over hele landet. Lerums Safter og Syltetøyer er garantert rene naturprodukter, tilsatt kun sukker

G. HORN A/S
Jern og Metaller
Tønsberg - Tlf. 14 899

AAMOT FORBRUKSFORENING
3340 Åmot i Modum
Telefon: Butikk 85 43 20 - Kontor 85 42 66
ALT PÅ ETT STED

Kongsberg — Hønefoss — Larkollen — Gjøvik — Moss — Trondheim
Ålesund — Nesbyen — Vennesla — Tønsberg — Kongsvinger — Brandval

LARKOLLEN KOLONIAL
Alt i Dagligvarer
Larkollen - Tlf. 63 024

KONGSBERG
I nye moderne lokaler I byens sentrum finner De banken vår
Vi ser fram til Deres besøk
Hilsen
SANDSVÆR SPAREBANK

Hele familiens varehus
DOMUS — MOSS
Telefon (032) 57 026

MAGNE SMEDSTUEN
Karosseriverksted
Gjøvik — Telefon 72 805

GJØVIK & OPLAND FISKEFORRETNING
Gjøvik — Tlf. (061) 71 284
Alt i fisk

KR. GÜNTHERS EFTF.
Blikkenslager
Spesialverksted for rustfritt stål
Moss — **Telefon 52 049**

KARELL
Gull - Sølv - Gaveartikler
Fayesgt. 5 - Tønsberg - Tlf. 16 486

NILS VIKEN
Nygard st. pr. Gjøvik
Assortert forretning

VESTFOLD FERDIGBETONG A/S
Inneh.: A. Rui
Ferdigbetong i alle kvaliteter
Tønsberg Telefon 13 927
Sandefjord Telefon 67 202

VESTFOLD RENGJØRINGSSELSKAP A/S
Nøtterøy - Tlf. 85 030
Hovedrengjøring
Teppe- og Møbelrens i private hjem

A. H. EIDAL
Moderne møbler — Radio — TV
Nesbyen

VENNESLA FYSIKALSKE INSTITUTT
Inneh.: Fysioterapeut Svein Haugland
Vennesla — **Telefon 55 201**

A/S TRONDHJEMS PAPIR- & PAPFABRIK
Trondheim — Telefon sentralbord 35 020

SANNE HEIS A/S
Automatiske Heiser
S. Bulls gt. 12 — 6000 Ålesund
Telefon (071) 25 465

LYSKOPIANSTALTEN
Lyskopi - Plankopi - Fotokopi
Ø. Langgt. 71 - Tønsberg - Tlf. 12 686

DOMUS
Sentralbord 14 911 — Kongsvinger

BØRGE UNDHEIM
Hønseri
BRYNE — Telefon 84 355
Bankforbindelse: Time Sparebank
Postgiro 6 66 61

Brandtzæg Co. A/s - KOLONIAL
Flatholmv. 7 — 6000 Ålesund

PER J. SKJERVAGEN
Gullsmed
7460 RØROS
Alt i premier

ELVERUM GLASSMAGASIN A/S
Glass - Stentøy - Kjøkkenutstyr
Reiseeffekter
Telefon (064) 10 614 — 2400 Elverum

P. JULS SANDVIG
Ålesund

VATNE LENESTOLFABRIKK
Telefon 25 - Vatne

SIVILINGENIØR
OLE HELMER SJO
M.N.I.F. — M.R.I.F
Rådgivende ingeniører i byggeteknikk
Bryne — Telefon 81 568

Besøk
HALDEN MØBELFORRETNING
ALT I MØBLER
Repslagergt. 19 (tidl. Dovre Skofabrikk)
Halden — Telefon 82 534

OLAV HAUG MØBELFABRIKK A/S
MØBLER
for de minste til de største
Telefon *11 055 — 2400 Elverum

H. OVERVAAG
Møbelforretning
Tlf.82 663 - TROMSØ - Etb.år 1898

SIGURD SAGEN A/S
Sagen Båt 30" — Sagen Båt 24"
4320 Hommersåk - Telefon (045) 79 102

TRYGVE BEKK
Storgt. 5 og Storgt. 17 - Elverum
Elektriske Husholdningsmaskiner
Radio- og TV-apparater

KIRKEGATENS KJØTTHANDEL
Alt i Kjøtt — Flesk — Pølser
Kirkegt. 55 — Ålesund — **Tlf. 24 268**

HERNES AUTOSENTER
Johan Grøtting - Hernes - Tlf. (064) 16 218
La oss ta hånd om bilen

NAMDAL BETONG OG PLAST A/S
Ferdigbetong - Betongvarer - Plastrør
7864 Skogmo - Tlf. 82 416

HERNES HJEMMEBAKERI
Telefon Elverum 10 978
Lefser — Lomper

Greåker Glass- og Rammeforretning
Inneh.: Erling Jensen
Utfører alt i glassarbeide
Greåker — Tlf. 61 523

TVETERS BARNEKLÆR
Storgt. 7 - Kongsvinger - Tlf. 14 3 22
Vi selger kvalitetsvarer fra 0 til 12 år
Distriktets største utvalg

EVENES V.V.S.
8533 Bogen i Ofoten - Tlf. (082) 83 410

ØYVIND LIE & SØNN
Brønnboring
1620 Gressvik — Tlf. 27 166

PHILIP HAUGE
AKSJESELSKAP
Elektroteknisk fabrikk
Nesttun pr. Bergen - Telefon (05) 27 33 54

VAAGLAND BÅTBYGGERI A/S
6683 Vaagland - Tlf. (073) 34 100

TINNHEIA VASKERI
Telefon 30 750 — Kristiansund S.

HAVSØ KOLONIAL
Alt i Dagligvarer
Egersund — Telefon 91 448

ODDVAR MELING
BYGGMESTERFORRETNING
Drivgarnsvn. 13 — 4020 Buøy
Telefon 47 450

STEINKJER VULKANISERING A/S
Hjulavbalansering - Banepålegging
Montering av ispigger
Steinkjer - Telefon 61 639

PLAZA SELVBETJENINGSBUTIKK
Kniplevn. 44 - Tlf. 13 845 - Fredrikstad

Jernkonstruksjoner - Oljefyringstanker
Dører og Porter - Trykktanker
Cyklonanlegg
EINAR ØGREY
Mek. Verksted
Vågsbygd - 4600 Kr.sand S. 1 Tlf. 12 325

GYLI PLAST A/S
4645 Nodeland - Tlf. Kristiansand 37 066
Alt i Plastdetaljer

AUDNA SEMENTVAREFABRIKK
Profilstøpte betongvekter for plastrør
Tlf. 65 380 — 4520 SØR-AUDNEDAL

HANS HAGEN
Mekanisk Verksted
Nye Teglverksvei 19 - 4600 Kristiansand S.
Postboks 1055 — Telefon 24 4 38 - 15 6 25
Postgiro 30 61 96
Bankgiro 9405.05.21367

FISKCENTRALEN A/S
Telefon 50454 — Porsgrunn

GRO'S MAGASIN Ø-TEKSTIL A/S
Klær til hele familien - Lave priser
Storgaten- -Telefon 52 318 - Porsgrunn

TEAM ELECTRIC A/S
Telefon 51 350 — Porsgrunn

LILLESTRØM KONFEKSJON
LILLESTRØM
HERRE-. GUTTE- og PIKEKLÆR

BUSSKAFETERIAEN
Rutebilstasjonen
Jernbanepl. 1-3 - Tlf. 66 169 - Sandefjord

MØBLER OG BÅTINNREDNING
Vi utfører innredning på alle typer båter
Storveien 25 - Tlf. 27 180 - Gressvik

MELLEMSTRANDS TREVAREINDUSTRI
MØBELPRODUKSJON
Vigrestad — Jæren
Telefon Vigrestad 87 130

KLOSTER ELVERHØY
ENTREPRENØRFORRETNING
2300 Hamar

Elvine Kafeteria og Selskapslokaler
Marvikvn. 2b - 4600 Kristiansand S.
Telefon 26 880
Assortert middagsmeny
Totalt 300 sitteplasser - Hjemmeservering

SANDSJE MEK. VERKSTED
Inneh.: Skorge og Kleppan
3160 STOKKE — Telefon 36 340
Fabrikasjon av:
Trebearbeidingsmasker og Verktøy

IVAR MYHRE
Autorisert Trafikkskole
Rådhusgt. 12 - Sandefjord - Tlf. 67 022

HANDELENS HUS
Restauratør Mork - Selskapslokaler og Bar
Storgt. 23 - Tlf. 73 725 - Kristiansund N.

INGOLF MOLVÆR
Fotografisk Forretning
Postboks 1 - Tlf. 40 314 - Spjelkavik

SUNNHORDLANDSDATA A/S
Postb. 87 - 5460 HUSNES - Tlf. (054) 71 409

Peder Kolbeinshavn HANDEL
5490 STOREBØ

BOWLERS STEAK HOUSE
Kirkegt. 7, Kristiansand S. - Tlf. 29 009
Godt spisested!

FINN MALTERUD
Gjøvik — Telefon 72 125
Volvo-forhandler

Siv.ing. Arve Snuggerud & Co.
Storgt. 20 — GJØVIK — Tlf. 73 528

A/S TRE OG FLIS
Alt i Gulvbelegg — Parkett
Blomsterdalen — Telefon 76 674

Vi fører et godt utvalg i dagligvarer til rimelige priser
SENTRUM MAT A/S
Storgt. 13 — Elverum

Velkommen til fotografering og en hyggelig handel
FOTOGRAF WESTJORDET
Tlf. 11 650 — 2400 Elverum

ARNFINN KJØKKEN
Stokke — Telefon (033) 37 303
Delikatesseforretning - Fisk
Alt i Selskapsmat

TEIGENS MASKINFORRETNING
Landbruksforretning - Reservedeler
Steinkjer — Telefon 61 194

BILSERVICE A/S
Aut. Fordforhandler & Verksted
Viking Redningsstasjon
Mobil Bensin og Oljer
Egersund — Telefon 91 050

AGDER METALLVAREFABRIKK
Stenklev, Arendal — Tlf. 21 227

TREHVIT MØBLER
Meierigt. 8 - Elverum - Tlf. (064) 11 791
Alt i trehvite møbler
Skjæring av skumplast

STENSRUD & SØNN
Alt i dagligvarer - Eget pølsemakeri
2040 Kløfta - Tlf. (02) 98 05 02

CHR. M. SKAU A/S
Telemarkgt. 4 - 3700 Skien - Tlf. (035) 23 938

Alt for bolig og industri
EIV. SCHAU A/S
Kobber- og Blikkenslagerverksted
Telefon 11 548 — Elverum

DRANGEID SNARKJØP
Alt i Dagligvarer
Flekkefjord — Telefon 22 763

KOBBERVIKDALENS PUKKVERK
HOLMENS GRUSTAK
Inneh.: Erling K. Holmen
Drammen - Tlf. 81 88 10 - 81 88 11

INDRE SOGN SPAREBANK
5875 Årdalstangen - Tlf. (056) 61 544

EINAR BRÅTHEN
Alt i kjøtt - Pålegg og Pølsevarer
Selbak Torg — Telefon 14 103
1650 Sellebakk

MØBLER & LYS A/S
Alt i Møbler og Lamper
Sellebakk — Tlf. 14 341

EVEN BLIKKSETHS EFTF.
Alt i Dagligvarer
Lillehammer — Telefon 51 364

HUSTAD MØBLER A/S
Telefon 72 299 — Namsos

EINAR ØVERLI
TRELASTHANDLER
Hamar — Tlf. 23 692
Gullsmed

JACOBSEN & HAUGE A/S
Rådgivende ingeniører i
Varme - Ventilasjon - Sanitærteknikk
Fredrikstad - Telefon 17 295 - 17 630

HURRØD MATSENTER
Alt i Dagligvarer
Hurrød - Tlf. 27 580 - 1620 Gressvik

Rådgivende ingeniører i Elektronikk
Ingeniørene
STRAND & GRINDAHL A/S
Fredrikstad - Telefon 16 565

URMAKER
OLAV THOMASSEN
Løten — Tlf. (065) 90 388

REIREMO BETONGVARE
SPARINGEN & FJELDVANG
Mjøsaksjon
Trekamret slamavskiller i betong
Moavn. 10, 2600 Lillehammer
Tlf. (062) 54 056

ARNOLD ANDREASSEN
Murmester
7800 NAMSOS — Telefon 72 257

EVENSEN & EVENSEN
Aut. Entreprenørforretning
ALT I MUR - TRE - BETONG
Tlf. 52 147 — Lillehammer

KARL HOLM
Slakter og Pølsemakerforretning
Arendal — Tlf. 21 134

PEDERSEN & CO.
Fiskehandel
Tlf. 23 113 - 21 166 — Arendal

SKOFTERUDS DAGLIGVARE
Frank Skofterud — Alt i Dagligvarer
Heibergsgt. 17 - Tlf. 20 370 - Fredrikstad

Benytt
HÅGENSENS FOTO
Namsos - Telefon 72 436

HAGEN's GLASSVERKSTED
2240 Magnor - Tlf. (066) 37 206
Alt i dører og vinduer

AUSTAD SUPERMARKED
Rolf Larsen
Drammen — Telefoner 81 85 95 - 81 85 96

EILIF RYDENG
9300 Finnsnes — Tlf. 18
Fører alt i premier

HANSEN & ARNTZEN
Båtbyggere
Brevik — Telefon 70 118

den lille håndverker
Spisested og selskapslokaler
Rådhusgt. 7 - Tlf. 62 741 - Sandefjord

Fevangs Anker Batteriservice
Alt I Batterier og Radiatorer
Sandefjord — Telefon 63 274

HANS PÅ TOMTA
Delikatesseforretning
Prinsensgt. 7 - Sandefjord - Tlf. 63 524
Ferdig middagsmat
Koldtbord - Snitter - Salater - Grillmat

LARSENS KAFE & PENSJONAT
Skien — Tlf. 22 206

OTTAR HANSEN
Bilverksted
Breilivn. 41 - Sandefjord - Tlf. (033) 68 015

LIGO SHOPPING A/S
DRAMMEN — Sentralbord 82 21 81

K. BJØRKEN
BAKERI og KONDITORI
7630 ÅSEN — Telefon (076) 86 174

Tromsø Fryseri og Kjøleanlegg A/s
Produksjon av:
Frossen filet, Kvalkjøtt etc.
Telefon 82 060 — TROMSØ

LØVÅS MEK. VERKSTED
Lura - Sandnes - Telefon 61 378
Produksjon av Containere

TROMS FISKARFYLKING
Postboks 59 - 9001 Tromsø
Tlf. 82 056 - Sekr. Petersen priv. 83 099

DRAMMENS SVEISEVERKSTED
Bjørnstjerne Bjørnsonsgt. 104 - Drammen
Telefon 81 91 90
ALT I SVEISEARBEID
Utleie av mobilkran

SKOTREFF
Plassen for hele familien
4870 FEVIK — Tlf. (041) 47 454

SKOTØYMAGASINET
Telefon 3076 — ÅRNES
Skotøy — Herreekvipering
Sportsartikler — Møbler

EIVIND J ALHAUG
ENTREPRENØR
Hamar — Tlf. 22 954

BRØDRENE GALGUM SNEKKERVERKSTED A/S
Dører og Vinduer
Spesialitet: Stjernevinduer
Telefon 065/33 203 — 2310 STANGE

STÆRKEBYE TRYKK
Alt i trykksaker
3051 Mjøndalen - Tlf. Drammen 82 62 56

WOLD & HANSEN
Lerdalsgt. 21 - Strømmen
Telefon 71 22 67
Blikkenslageri - Alt i bygningsarbeide

STANGE ELEKTRISKE
Elektrisk forretning
Aut. installatør
Telefon 31 614 — Stange

A/S STRØMMEN FARVEHANDEL
Strømsveien 67 — 2010 Strømmen
Tlf.: 71 27 44 - 71 41 76
«For vern og trivsel»
Maling - Tapeter - Gulvbelegg - Jernvarer osv.

TRYGVE BROVOLD
Alt i Kjøtt - Pølsevarer og Pålegg
2310 Stange - Telefon (065) 31 412

BYGGEVARER A/S
Stenerød - HALDEN - Telefon 84 880
STAR
kjøkken- og garderobeutstyr

GULLI TREVAREFABRIKK A/S
Barkåker — Telefon (033) 29 144

BORGE SERVICESENTER
Dagfinn Karlsen - Sellebakk - Tlf. 14 630
Bensin - Olje - Service

NOREMA A/S
Sentralbord 25 090 — Vangsveien 100
2300 HAMAR

OVERHALLA SPAREFORENING A/S
Telefon 81 203 - Overhalla
Filialer: Øysletta - Øysvoll

SVERRE MAGNUS GISET A/S
Optiker
Hamar — Tlf. 21 230

AASE's GARN & BRODERI
Storgt. 10 B - Halden - Tlf. 81 916
Godt utvalg i Broderier

ARNE HVITSTEN
Verktøyfabrikk
3160 Stokke — Telefon 36 382

BENYTT
Geo Selskapsmat
GEO VARESENTER
Åsgårdstrand - Telefon 81 004

OLAVSENS ELEKTRISKE
Aut. installator
Fredrikstad — Telefon 15 275

FLISA BOKTRYKKERI A/S
Boktrykk og Offset
2270 Flisa -Tlf. (066) 51 027

HUMLEN INDUSTRI A/S
6020 Vegsund
Telefon Ålesund 41 360

KRÅKERØY SUPER A/S
(Kråkerøysenteret) — 12 085
Dagligvarer for ethvert behov - Kjøttvarer - Fisk og delikatesser - Ukentlige tilbud
God parkering med plass til mange biler
Velkommen inn!

JØRGEN BØRRESEN
Ass. Landhandel
2843 Eina - Tlf. (061) 95 117

Kvalitet i ordet -Kvalitet i bordet!
A/S KVALITETSMØBLER
Vegsund - Tlf. Ålesund (071) 49 995

Besøk
ODDS KONDITORI
Aarumgården - Tlf. 11 769 - Fredrikstad

FRIESTAD & LEIDLAND
Blikk- og Kobberslagere
Egersund — Tlf. 91 959

Torgersens Møbelmagasin A/s
Alt i Møbler
Mossevn. 43 - Tlf. 13 720 - Fredrikstad

REKKEVIK BRUK A/S
Listverkhovleri
3260 Ø. HALSEN — Telefon 85 310

E. NORBOTTEN A/S
STEINKJER
Telefon sentralbord (077) 61 170

NØKLEBYE HANDEL
Alt i Dagligvarer
Lars Nilsens vei 9 - Lisleby - Tlf. 97 185

DESIRÉE KJOLEUTLEIE
Brudekjoler - Selskapskjoler
Dåpskjoler - Brudepikekjoler
Storgt. 12 - Tlf. 12 094 - Fredrikstad

NOFI — EGERSUND A/S
Lasse Damgård
Egersund — Tlf. 90 370 - 91 295

NORSK INDUSTRIGRAVERING
Inneh.: T. D. Dahlstrøm
Prestevn. 5 - Tlf. 12 728 - Fredrikstad

A/S SERVICE
Ålesund — Telefon 21 517
Radio — TV

AUDNA BRUK
Alt i trelast for nybygg og reparasjoner
Sør-Audnedal — Telefon 65 140

Byggmeister
ANDREAS BRATTEBØ
5720 Palmafossen - Tlf. (055) 11 753

OSCAR VISTE & CO.
5700 VOSS — Telefon 11 054
KOBBER- og BLIKKENSLAGER
Nybygg og Reparasjoner

Hundhammer Eskefabrikk A/S
Konditoresker — Smørbrødesker
Trådstiftesker — Fittingesker
Meierlemballasje
Mariero — postadr. 4010 Stavanger
Hillevåg - Tlf. Stavanger 86 503, 90 385

A/S LEO AANONSEN
Prostebakken — Stavanger
Telefon 20 330

EINAR DANIELSEN A/S
Gullsmed
Keiser Wilhelmsgt. 25
Ålesund — Telefon 21 985

TJØSTHEIM & CO.
ENTREPRENØRFORRETNING
Spes.: Undervannsarbeid
Ø. Holmegt. 30 - Stavanger - Tlf. 29 237

L/L VOSS FELLESBAKERI OG KONDITORI
5720 Palmafossen
Alt i Brød og Kaker

JONAS H. MELING
Landbruksprodukter
Brattebergsgt. 25 - Stavanger
Sentralbord 32 074

BIRGER JOHNSEN
Marmor - Skifer - Monumentforretning
Sandeidgt. 21 - Tlf. 21 884
Verksgt. 15 - Tlf. 22 988
Stavanger

ERLING HALVORSEN
Entreprenørforretning
Avd. Bergsgt. 22 - Stavanger - Tlf. 28 749

TYSVÆR RØR
5540 Førdesfjorden - Tlf. 73 492
Vi fører alt innen rørbransjen

TRANBERG A/S
4000 Stavanger — Sentralbord 29 086
Skipselektrisk materiell

GLASSMAGASINET
Klinkenberggt. 18 - 4000 Stavanger

TORGER NAVERSEN
Aut. Rørleggerbedrift
STAVANGER
Telefon 23 383

Elverum offentlige lærerskole

2400 ELVERUM

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET FOR
ÅNDSSVAKESAKEN I NORGE
Torggt. 10, Oslo 1
Returadresse: AUG. HANSSENS FORLAG
ØVRE SLOTTSGT. 5, OSLO 1

MALERMESTER
JOH. BAKKELI
(Inneh. malermester Sverre Bakkeli)
Bygnings-, skips- og skilt-maling
Tapetsering — Gulvbelegg
Etabl. 1914 — Telefon 62 166
— HARSTAD —
Distriktets største forretning i bransjen
Egen farvehandel

KLEVEN MEK. VERKSTED A/S
Nybygg av skip opptil 10 000 tonn
6065 Ulsteinvik - Tlf. (071) 83 000 - 212

VELO-DEX SYSTEMER A/S
Godalsvei 9, 4000 Stavanger
Telefon (045) 21 904
Kontorsystemer
Regnskaps- og Arkivsystemer

OLAV T. JENSEN & CO.
Alt i Dagligvarer
AASES SPARKJØP
Barneklær - Dameklær
Garn og Tekstilvarer
8250 Rognan - Telefon (081) 90 024

Vi leverer også
HYDRAULISKE
vripropelleranlegg
A/S HEIMDALMOTOR
Molde — Tlf. 52 155

BRUKSMASKIN
2560 Alvdal - Tlf. (063) 57 100/2096
Salg og service
Landbruks- og Skogsmaskiner

Spar penger og sett dem i banken
da blir det renter og velstand
HALSE og HARKMARK SPAREBANK
4500 MANDAL — Telefon 61 833

MALERBUA
2501 Tynset - Tlf. (063) 61 100/531
Vegg til veggtepper
Maling - Gulvbelegg - Tapeter

Grafia Boktrykkeri, Oslo